

Феодална собственост и вещноправни отношения в средновековна България

Увод

В съвременната наука се е утвърдило разбирането за феодализма като обществено-икономическа организация, обусловено от феодалния начин на производство. Неговите конкретни измерения се виждат в господството на аграрните отношения, едрата поземлена собственост, комбинирано с дребното стопанство на самостоятелните производители, доминирането на натуралното стопанство.

Развитието на феодалната собственост в България през Средновековието до налагане на османското владичество не се отличава от процесите, протичащи като цяло в Европа през този период. Земята е основно средство за производство в условията на феодалното общество. За да носи печалба, феодалите и селяните делят собствеността върху нея. Необходимо е държавата да е налице - именно тогава болярите се сдобиват с икономическа власт и могат с икономически и неикономически средства да присвояват част от производството.

Нарастването на интензитета на стопанския труд намалява броя на воините. Производителите не могат да бъдат пълноценни воители, да бъдат защитници на народа. Получава се нова социална недостатъчност в управленската сфера. Затова се променя и характерът на войската. Създава се постоянна войска от тежко въоръжени конници, която компенсира намалената численост на армията с оглед отпадането на опълчението. Но издръжката на професионалните воители е твърде скъпа. Затова владетелят започва да разпределя и да отдава отделни участъци земя на военачалниците. Издръжката на воините престава да бъде централизирана

или оставена на самите тях, а се прехвърля за сметка на предоставените им служебни владения. Това са т. нар. „бенефиции” в Западна Европа и „прония” в Източна Европа. Тези служебни ленове стават формата, в която се осъществява новото структуриране на производствената и на управленската групи, като производствената дейност се поставя в служба на управленската чрез територията.

Феодалната собственост се формира в следствие на възникването и утвърждаването на феодалните отношения. Първи наченки се откриват в т. нар. „патронатни отношения”, при които едно лице се поставя доброволно в защитна зависимост от друго лице - бедните търсят закрила от по-имотните. Така те сами се лишават от своята собственост и се поставят в зависимост. Чрез наемните отношения, чиито предмет е земята, се постига икономическа зависимост.

Поземлените имуществва се делят основно на две групи: господарски земи (*terra dominicata*) и селски земи (*terra indominicata*). Феодалът упражнява пряка собственост над господарската земя. Над селската земя той има върховна собственост, владението и ползването на която се реализират от зависимия селянин. Съществува и трети вид отношения, развиващи се по времето на Втората българска държава - между населението и земеделските имоти – свободно селско население, което притежава право на собственост на земята и се намира в непосредствено подчинение на органите на централната администрация.

До края на IX в. феодалните отношения в средновековната българска държава все още са в начален стадий. Сведения за тях се откриват в някои извори от този период. Например в Житието на Климент Охридски от охридския архиепископ Теофилакт се говори за извъникономически средства на закрепостяване. Княз Борис нарежда на жителите в Македония да дават на Климент всичко необходимо - чрез административно разпореждане задължава селяните да предоставят продукция. В своята